

Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. С.Д.Максименка. – Київ-Кіровоград: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2009. – Том. X, Вип. 13. – 564 с.

Володарська Н.Д.

Роль віри у вищу ідею в психологічній допомозі особистості з хімічною залежністю. –С. 178-187.

У статті розглянуто різні теоретичні та практичні підходи зарубіжних та вітчизняних психологів до проблеми психологічної допомоги особистості у кризових ситуаціях. Аналізуються методи психотерапевтичної роботи в групах молоді з хімічною залежністю в програмах реабілітаційних центрів. Автор звертає увагу на роль віри у вищу ідею в цих методиках.

Ключові слова: пошук сенсу життя, віра у вищу ідею, психологічна допомога.

В статье рассмотрены различные теоретические и практические подходы зарубежных и отечественных психологов к проблеме психологической помощи личности в кризисных ситуациях. Анализируются методы психотерапевтической работы в группах молодежи с химической зависимостью в программах реабилитационных центров. Автор обращает внимание на роль веры в высшую идею в этих методах.

Ключевые слова: поиск смысла жизни, вера в высшую идею, психологическая помощь.

In the article different theoretical and practical approaches of foreign and local psychologists to the problems of psychological assistance to a personality in situations of crises were considered. Methods of psychological work with groups of young people with chemical dependence in programs of rehabilitation centers are analyzed. The author pays attention in these methods to the role of faith in the supreme idea.

Key words: search for the sense of life, faith in the supreme idea, psychological assistance.

Пошук сенсу життя особистості в останніх наукових пошуках сфокусована на дослідженні та осмисленні сфери несвідомого, певних уявлень особистості, що вибудовують її власну суб'єктивну картину світу. В цій картині світу особливе місце відводиться віра у вищу ідею, яка може проявлятися в різних уявленнях, настановах, ставлень до всесвіту. Віра у вищу ідею може визначатися як у матеріалістичних так і в релігійних, міфологічних уявленнях про будову світу, сутність психічної природи людини. Віруючи у наукові знання, особистість може по-різному уявляти певні фізичні явища, людську поведінку, стосунки, оскільки вони формуються певним соціумом. Певний контекст віри формується соціальним оточенням, різними життєвими ситуаціями, кризами, тощо. Людина, шукаючи сенс життя, спирається на усталені засади власного життя, світоглядні орієнтири, поведінкові настанови, які допомагають їй в певних кризових ситуаціях. В цих пошуках виходу з кризової ситуації актуальним постає необхідність певної психолого-педагогічної підтримки для особистості.

Сучасні напрямки психології релігії розглядають вплив віри у вищу ідею на формування певних уявлень особистості на час, простір, всесвіт, минуле, історію. Релігійні погляди різних конфесій мають свій ракурс уявлень про виникнення людської культури, сенс життя. Церква як соціальний інститут в минулому і до сьогодні надає психологічну допомогу особистості в кризових ситуаціях. Психологічні особливості впливу церковних ритуалів, проведення церковної служби, співу, молитви, каяття мають психотерапевтичну дію. В різні епохи ці впливи мали свій вагомий внесок в формування поглядів особистості, смислових орієнтирів у пошуку сенсу життя, які і до тепер змінюються, доповнюються. Християнське уявлення про історію людського існування як упорядкований процес

спасіння базується на поглядах, які в минулому і їх неможливо перевірити, або на майбутніх - як кінець світу. Спаситель завершує історію людського існування, залишається лише очікувати його приходу і готуватися до страшного суду. Надбання сьогодення – можливість бачення світу як іманентного руху при збереженні уявлення про неповторність історії як цілого, зі своїми особливостями певної епохи, часу.

Екзистенційна психологія пропонує психологічну підтримку особистості у пошуках життєвих смислів. Втрата смисложиттєвих ірентирів особистості несе за собою низку негативних наслідків, які ведуть до саморуїнації. У випадках термінальної ситуації, коли особистість опиняється вже поза межами екзистенційного вибору між життям і смертю, підтримка спрямовується на допомогу у прийнятті реальності (Ирвін Ялом, 2002).

Мета статті – проаналізувати роль віри у вищу ідею в психологічній підтримці особистості в кризових ситуаціях.

Аналізуючи дослідження становлення картини світу особистості як творця цієї картини в роботах Леонтьєва О.М., Гачева Г., Гришиної Н.В., Жидкова В.С., Соколова К.Б. Аникеевої А.А., був визначений вплив соціуму на цей процес. Методологічною основою дослідження напрямків психологічної підтримки стали положення і принципи методології гуманітарних наук, розроблених у працях В.А.Роменця, К.Ясперса, М.Бахтіна, К Роджерса, О.Лосева, дослідження існування людини в світі та її уявлень про цей світ (М.Хайдегер, К. Ясперс, Е.Фром, В.Франкл, Є.Гусерль, Т.Титаренко, В.Зінченко, Д.Смірнов, В.Давидов, Ш.Альфред, Т.Лукман та інші).

Віра у вищу ідею створює певну ієрархію цінностей, які спрямовують життєвий вибір. Цей вибір корегується на протязі усього життя, за рахунок різних чинників: вік, рід занять, навчання, робота, захоплення, місце проживання, сімейне виховання, традиції, стан здоров'я, тощо. Досліджуючи роль віри у вищу ідею у пошуку сенсу життя, розробляються певні напрямки психологічної підтримки особистості в кризових ситуаціях. Основні

напрямки роботи над проблемами кризових ситуацій: травми та кризи розвитку; робота з горем (втратами) та його наслідками; робота з психічним болем; робота з суїцидальними намаганнями; допомога в клієнтам, які пережили насилля (сексуальне, сімейне, психологічне, тероризм). Психологічна підтримка особистості у кризових ситуаціях може реалізуватися в різних теоретико-методологічних підходах:

- теорії об'єктних відносин (Д. Винникотт, М. Кляйн, О. Кернберг, Р. Ферберн, Р. Спите, В. Тайсон, М. Малер, Д. Боулби, М. Балінт та інш.);
- его-психологія (А. Фрейд, Е. Еріксон, Г. Хартманн та інш.);
- теорії розвитку, інстинктів в психоаналізі (З.Фрейд, В. Штекель, К. Абрахам и др.);
- гуманістичний психоаналіз (Г. Салліван, Э. Фромм, К. Хорпи та інші);
- методи психокорекції родинних взаємин, які впливають на процес сепарації особистості;
- методи психоаналітичної психотерапії (Ш. Ференци, Т. Френч, Ф. Александер, Д. Малан, П. Сифнеос, Д. Манн, Х. Даванлоо та інш.);
- сімейна психодинамічна, трансгенераційна психотерапія (И. Бошормени-Надь, Т. Лидс, Л. Уинн, Р. Скіннер та інш.);
- екзистенційно-гуманістична психологія та психотерапія (К. Роджерс, А. Маслоу, В. Франкл, Р. Мей та інш.);
- наративний підхід (М. Уайт, Ч. Уайт та інш.);
- арт-терапія (робота з малюнком, маріонетками, ляльками, пластиліном та інше).

Кризові стани особистості можуть бути спровоковані різними життєвими ситуаціями. Це - зміни в стані здоров'я, інвалідізація (вроджена чи набута), різновиди залежності (від алкоголю, хімічних речовин, ігрова та інші) впливають на розвиток особистості, її цінності, життєві стратегії, що

корегується в рамках різних напрямків клінічної психології, дефектології, психотерапії. Напрямок коригування сімейних стосунків застосовується у випадках негативних змін у функціонуванні родини, коли порушуються межі сім'ї (вони розмиті, зовсім не існують або закриті для спілкування з іншими). Змінюючи стосунки між членами родини, відбуваються зміни у пошуку сенсу життя кожного з них. Різні психотерапевтичні напрямки мають за мету зміну ставлення особистості до своїх можливостей у вирішенні кризових ситуацій, знаходження нових стратегій.

Різні напрямки психологічної допомоги особистості в її пошуках сенсу життя, життєвих смислів мають свої особливі засоби, спеціальні техніки, але вони повинні бути спрямовані на активізацію суб'єктних стратегій розв'язання життєвих проблем особистості. Погоджуючись з висновками досліджень Титаренко Т.М. в галузі психології життєвої кризи, можна окреслити основний принцип підбору типу психологічної допомоги для кожної особистості («Психологія життєвої кризи», 1998). Особистісна реабілітація – це передусім повернення людини до повноцінного життя, до подальшої світобудови з її специфічними просторово-часовими координатами, що забезпечує ціннісну ієрархію навколишньої дійсності відповідно до ставлення до інших людей, самого себе. Особистість в кризових ситуаціях потребує певної підтримки, що допомагає їй будувати адекватне ставлення до власних життєвих стратегій, цілей та засобів їх досягнення.

Підтримка особистості за рахунок віри у вищу ідею спирається на певні символи, якими користувались для виразу «вічних істин» в минулому і які в різних релігіях використовуються і до тепер. Ці символи пройшли різні перетворення і стали колективними перетвореними образами моралі певних соціумів. В них закладені елементи сакральності, магічності, що викликає емоційний відгук у людини, певний поштовх до дії. Ці культурні символи окреслюють усі сфери життя людини, що стає психологічною підтримкою на протязі усього розвитку особистості. В особливу підтримку вони

перетворюються в кризових ситуаціях, коли цінність самості, самодостатності дає особистості поштовх до саморозвитку (в Біблійних текстах викладені смисли буття людини - від народження до смерті, до інобуття). Ці теологічні смисли вміщують певне розуміння, ставлення до життєвих подій в різних проблемних ситуаціях. Особистості це допомагає прийняти реальність події, наповнити її певним сенсом. В релігійних міфах пропонується варіант реагування на певні ситуації, а особистість сама робить свій вибір того чи іншого варіанту, або створює власний). В ситуаціях невиліковної хвороби особистість змінює своє ставлення до смерті. Термінальні кризові стани потребують особливої психологічної підтримки, яка змінює ставлення до смерті як невід'ємної частини життя, його завершення. В різних релігійних конфесіях змінюється трактування кінця життя, але будь-яке з них приймається особистістю і стає підтримкою в кризовому стані.

Віра у вищу ідею закладена в основу багатьох програм по реабілітації людей з алкогольною та хімічною залежністю. Особливо актуальним це набуло за останні роки, коли численність залежних серед молоді зростає. Саме у кризові ситуації, у залежних віра стає останнім вагомим важелем у намаганні знайти сили до пошуку сенсу життя, до конструювання нових смислів, цілей. Ці пошуки нових ставлень до власного життя, змінюють життєві стратегії, що допомагає звільнитися від залежності. В першу чергу – це прийняття своєї залежності як хвороби від якої можна вилікуватись. Прийняття реальності такою як вона є, з усіма її труднощами, непорозуміннями з оточенням, хворобами, що дає смирення зі своєю долею. Це звільнює від зайвих фантазувань про те як може змінитися складна ситуація без власного втручання, безкінечне відкладання вирішення своїх проблем і перекладання відповідальності на інших.

Віра у вищу ідею трансформується у віру у свої сили, можливості протистояти прикрятам долі. Досліджуючи можливості психологічної підтримки хімічно залежних (2007- 2009 р., м. Київ, Реабілітаційний центр Троїцький), визначались зміни уявлень про власні можливості брати відповідальність за своє життя та надавати допомогу іншим. Порівнюючи отримані дані за методиками ПДО А.Є.Лічко (емоційно-рефлексивний метод діагностики картини світу дає можливість визначити особливості само відношення до майбутнього, до себе, до оточуючих, до законів і правил, до суспільства у площині позитивне – негативне) та методики СЖО (Д.Леонтьева) – смисложиттєві орієнтації у досліджуваних на початку реабілітаційного періоду та в кінці (термін – 3 місяця), визначились найбільш важливі моменти психологічної підтримки.

Таблиця 1 Дані за методикою (А.Є.Лічко) ставлень (позитивних-негативних) у вибірці наркозалежних.

	отношение к будущему positive	отношение к будущему negative	отношение к себе positive	отношение к себе negative	отношение к окружающим positive	отношение к окружающим negative
Середнє	5,59	2,38	3,98	3,13	4,88	2,82
Стд.відхилення	1,624	1,516	1,419	1,535	1,467	1,571

	отношение к законам и правилам positive	отношение к законам и правилам negative	отношение к обществу positive	отношение к обществу negative
Середнє	4,50	3,23	4,33	4,34
Стд.відхилення	1,229	1,672	1,622	1,604

Зміни даних по шкалам ставлення до майбутнього, до себе, до інших (збільшення позитивного ставлення) в кінці реабілітаційного періоду

підтверджують дієвість віри у вищу ідею як підтримку для особистості в кризовій ситуації втрати сенсу життя, втрати віри у свої сили, можливості. Навіть якщо відбувається збільшення показників лише по одній шкалі – це вже має велике значення в зміні ставлень до світу, до себе. Якщо не збільшуються показники негативного ставлення, така динаміка теж має позитивне значення. У особистості відбувається осмислення того, що з ним сталося, певні кроки до стабілізації свого стану. Поступово починається змінюватися емоційний стан наркозалежного - з розчарування у примирення з тим, що є в його житті. Поступові кроки до змін на краще проявляються у прояві інтересу до самого себе, до інших, прийняття себе таким який є на цю мить.

Таблиця 2 – а Дані за методикою СЖО (Д.Леонт'єва) у наркозалежних.

Наркозалежні	мета в житті	процес життя	задоволення від самореалізації	локус-контроль Я	локус-контроль життя	Показник ОЖ
Середнє	26,23	26,08	21,23	16,69	23,92	109,85
Стд.відхилення	8,955	5,220	5,688	3,750	6,331	30,903

Зміни в смисложиттєвих орієнтаціях відбуваються ще повільніше, дуже складно змінити свої думки про життя, про можливі перспективи, надії. На протязі реабілітаційного періоду у особистості змінюється ставлення до віддалених цілей і тих, які повсякчасно виникають. Крок за кроком вона намагається приблизитись до своєї віддаленої мети, виконуючи найближчі цілі. Однією з складних завдань у цьому процесі стає збереження внутрішніх кордонів особистості, що зберігає її цілісність, запобігає вторгнення інших («колишніх друзів») в процес її реабілітації. Використовується метод окреслення внутрішніх меж особистості за допомогою мотузки. Дається завдання визначити свою територію, означивши її контури мотузкою. Якщо в групі проводиться завдання, то робота в парах – один кінець в руках одного,

другий - в руках іншого. Вони повинні замкнути коло своєї території. Як правило – це різні за діаметром кола. Усвідомлення розміру своєї території дає можливість корекції внутрішніх меж особистості. За допомогою іграшок можна визначити стосунки особистості з близькими, однолітками, сусідами. Вибір іграшок характеризує роль та місце в сім'ї, групі однолітків, поступово відбувається усвідомлення членами групи цих ролей і проблем, пов'язаних з ними. Можна фотографувати на першій зустрічі розташування іграшок та після проведення терапії на останній зустрічі. Порівняння фотографій розташування та вибору фігурок дуже показово для визначення динаміки стосунків особистості в групі. Важливим в психологічній підтримці є можливість проводити цю методику з усіма членами групи. Ефективним є використання методу генограми кожного члена групи. Часто патерни девіантної поведінки батьків переходять із одного покоління в наступне. Якщо родині батьків були родичі з залежністю, то велика вірогідність появи такої поведінки і у дітей, онуків. Усвідомлення такої небажаної перспективи дає поштовх до переривання цього ланцюжка повторюваних стереотипів поведінки. Здійснити таке переривання можна провести символічно (спалюючи певний символ повторюваних подій).

Символи означають те, що знаходиться поза нас і символізує те, що в середині нас. Мова символів – це мова, в якій зовнішній світ є символом внутрішнього світу людини. Символ може передати внутрішній стан людини більш точно, ніж простий словесний опис. Наприклад, стан, коли людина відчуває спустошеність, розгубленість, зневіру, коли все уявляється в сірому кольорі, оточуючий світ лякає, хоча насправді ніякої загрози немає. Загальновідомим є факт, що звернення особистості у віру інколи відбувається саме у кризових ситуаціях, у соціально дезадаптованих людей, які втратили моральні координати. Тих, хто залишився поза суспільством (тобто поза норм його моралі, без підтримки; моральної, матеріальної), або відчуває, уявляє, що він знаходиться поза системи соціальної підтримки. На відстані

суспільних норм, людина скоївши злочин, відступивши від норм моралі приходить до покаяння і відшукує підтримку з боку суспільства. Саме релігія надає особистості таку можливість знаходження свого трактування, розуміння координат моралі і життєвих цілей в кризових ситуаціях.

Християнські постулати добра, любові до ближнього допомагають особистості перебороти егоцентризм, відстороненість від проблем іншого (“моя хата з краю”). У “любові до ближнього” індивідуальність отримує порятунок від егоїзму. Негативність егоїзму проявляється зовсім не в тому, що особистість надто високо себе оцінює, надає собі безумовне значення та гідність. У цьому вона має сенс, тому що, як казав В.С.Соловйов - “Будь-який суб’єкт - це самостійний центр живих сил, це істота, яка може у свідомості своїй і в своєму житті вмістити абсолютну істину”. Особистість в цій якості має безвідносну значущість та гідність, яка не може занадто високо себе оцінити. Невизнання за собою цього безумовного значення веде до зречення людської гідності. У цьому випадку особистість не в змозі повірити у свої сили, тим паче повірити в іншого, в його вартість. Основне зло егоїзму не в тій абсолютній самосвідомості та самооцінці суб’єкта, а в тому, що, приписуючи собі по справедливості безумовне значення, егоїзм несправедливо відмовляє іншим в цьому значенні. Визнаючи себе центром життя, що є дійсно так, особистість інших відносить лише до супроводжуючого оточення свого буття, певного “антуражу”, залишаючи за ними тільки зовнішню і відносну цінність. Вона сама по собі є все, інші самі по собі – ніщо. У такому самоствердженні людина і не може бути насправді тією, яка стверджується в суспільстві, стає її частиною. Те безумовне значення, та абсолютність, яку особистість взагалі справедливо за собою визнає, але несправедливо віднімає від інших, має лише потенційний характер – це тільки можливість, яка потребує свого вирішення. Християнство надає можливість зрозуміти таку істину, що людина лише частка усього всесвіту. Вона, визнаючи лише себе і не визнаючи іншого, не

може увійти у цей світ повноцінною, стати усім. Лише знімаючи у своїй свідомості та житті ту внутрішню межу, яка відділяє особистість від іншої, вона може “полюбити ближнього”. Людина може існувати лише з іншими, стати невід’ємною часткою суспільства, самотійною і водночас “залежною” від інших. Індивідуальність є певний образ всеїдності, певний засіб сприйняття та засвоєння усього іншого. Стверджуючи себе поза іншим, особистість позбавляє себе сенсу життя і перетворює свою індивідуальність в пусту форму. Відчуженість один від одного, породжена егоїзмом зникає за умов активного психолого-педагогічного впливу. Навчити людину “любити ближнього” не так просто. Зло егоїзму складається з виключного визнання за собою безумовного значення і відмова у цьому іншому. Відчуваючи проблеми іншого не просто формально, а суттєво, переносячи центр свого життя за межі свого особистого внутрішнього простору, особистість проявляє свою значущість, безумовне значення. Воно саме і складається із здатності переходити за межі свого фактичного феноменального буття, в здатності жити не тільки в собі, але й в іншому. Сенс “любові до ближнього” у тому, що вона заставляє всім своїм єством визнати за іншим те безумовне центральне значення, яке в силу егоїзму пригнічується.

Висновки.

Розглядаючи сенс життя в ракурсі не тільки майбутнього, життєвої перспективи, життєвих цілей але й як процес переживання їх повсякденного досягнення, можна виділити особливості переживання цінності життєвих проявів своєї індивідуальності, свого Я у особистості.

Якщо у особистості втрачається сенс життя, то це знижує мотивацію вчинків, відбувається зростання негативних емоцій, роздратування, пасивність у поведінці, що спричиняє деградацію особистості. Це впливає на зниження адекватності відображення особистості в її власному життєвому світі, який залежить від міри та способу інтегрованості особистості у життєдіяльність суспільства. Особиста причетність її до соціальних подій

свого часу, до історичних звершень своєї епохи, діянь свого покоління, створює механізми формування соціальної зрілості особистості. Ці механізми детермінують часовий і типологічний простір, насиченість життєвого світу особистості.

Людина, втративши надію на будь-які зміни свого стану, знаходить перспективи, підтримку у вірі. Віра становиться ідеалом, до якого особистість приближується, на основі віри у вищу свідомість – Бога. Бог виступає символом ідеалу, життєвої основи, яка допомагає особистості організувати своє життя за новими принципами. Особистість входить в нову для неї систему норм і правил життя. З усіма причинами і наслідками його не тільки як залежна від зовнішніх обставин, але і як активно їх перетворююча, формуюча своє майбутнє. Звертаючись до віри, до релігії особистість повертається у суспільство, яке її викинуло, ізолювало від себе. Саме приходячи у лоно релігії, людина повертається у соціум, стає причетною до системи моралі, законів суспільства. Релігія надає свою систему моралі, яка реабілітує особистість в її покаянні. Наділяє душу гармонією, запобігає моральному розпаду. Християнська мораль як засіб репрезентації “картини світу” наповнює змістом свідомість, яка визначається багатогранністю людської діяльності, в залежності від поля взаємодії соціальних об’єктів (будь то політика, релігія, суспільство в цілому).

Література:

- 1.Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Збірник науковх праць. №2. - Київ, 2002. - С. 338.
- 2.Боднар М.Б. Вплив етнопсихологічних життєвих орієнтацій на самоактуалізацію студентської молоді. - К., 2004. -С. 120.
- 3.Клопота Є.А. Особливості формування “Я - образу” в осіб з вадами здоров’я. Х.,2004. С.35.

4. Соціально-психологічні чинники соціальної інтеграції молоді з соматичними вадами здоров'я . Науково-методичний посібник. К. 2004 . - 185 с.
5. Ирвин Ялом. Дар психотерапії. М., 2006 . -340с.
6. Титаренко Т.М. Психологія життєвої кризи. К.,1998. -347 с.
7. Карл Густав Юнг . Архетип и символ. М.,1991.- 304 с.
8. Радчук Г.К. Аксиологія вищої освіти. Тернопіль, 2006. с.
9. Кроник А., Ахмеров Р. Каузометрія. Методи самопознання, психодіагностики и психотерапії в психології життєвого пути. Москва, 2003 С.275.
10. Психолого-педагогічні засади професійного становлення особистості практичного психолога і соціального педагога в умовах вищої школи. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. –Тернопіль. 2003. Частина 111. С. 63-70.